

УДК 657.471.122:351.087.431.3(477)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СКЛАДОВІ ВИТРАТНОЇ ЧАСТИНИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

І. В. Ткаченко

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна. E-mail: tirina@e-mail.ua

У статті проведено загальну оцінку динаміки ВВП та видатків Пенсійного фонду України у взаємній залежності за період 2006-2013 рр., в результаті чого встановлено, що найбільшу частку витрат на пенсійне забезпечення відносно ВВП витрачають в Україні (17%). Також в результаті дослідження визначено основні передумови зростання пенсійних видатків. Розглянуто основні складові витратної частини Пенсійного фонду та здійснено систематизацію чинників, що впливають на її формування, побудовано структурно-логічну факторну модель залежності величини витрат від впливу різних чинників через розподіл їх на рівні.

Ключові слова: демографічний стан, пенсійні витрати, економічно-активне населення, середня пенсія, середня заробітна плата.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРОВ ВЛІЯННЯ НА СОСТАВЛЯЮЩИЕ РАСХОДНОЙ ЧАСТИ ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ

И. В. Ткаченко

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина. E-mail: tirina@e-mail.ua

В статье дана общая оценка динамики ВВП и расходов Пенсионного фонда Украины во взаимосвязи за период 2006-2013 гг., в результате чего установлено, что наибольшая доля расходов на пенсионное обеспечение по отношению к ВВП наблюдается в Украине (17%). Также определены основные предпосылки роста пенсионных расходов. Рассмотрены основные составляющие расходной части Пенсионного фонда и осуществлена систематизация факторов, влияющих на формирование его расходной части, построена структурно-логическая факторная модель зависимости величины затрат от воздействия различных факторов через распределение их на уровни.

Ключевые слова: демографическое состояние, пенсионные расходы, экономически активное население, средняя пенсия, средняя заработная плата.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Демографічний стан України характеризують як природні процеси (падіння народжуваності, зростання смертності населення), так і значна еміграція найбільш продуктивної частки українського суспільства до розвинених країн світу. Однак зменшення чисельності населення є менш гострою проблемою порівняно з трансформацією його вікової структури в Україні – зростання частки осіб старших вікових груп. Це призводить до збільшення витрачання коштів на пенсійне забезпечення цієї категорії громадян, і, відповідно, зростає навантаження на осіб працездатного віку.

Бюджет Пенсійного фонду України вже давно знаходиться у стані розбалансованості, на що прямий і однозначний вплив мають надмірно високі пенсійні витрати. Україна є однією з країн в Європі, в якій найбільш швидко старіє населення, і тому питання його пенсійного забезпечення стоїть дуже гостро.

Метою статті є дослідження динаміки видатків Пенсійного фонду і показників ВВП, визначення складових витрат Пенсійного фонду, систематизація чинників, що мають безпосередній вплив на формування витратної частини Пенсійного фонду України і визначення шляхів спрямування пенсійної системи до поліпшення її фінансової стабільності.

Визначення ступеня розвитку пенсійної системи України та її вплив на соціальний стан населення досліджували Л. В. Батченко та М. М. Деліні [1].

Сучасним інструментам пенсійного забезпечення присвятили свої наукові праці Виноходова С. Г., Долгова О. О. [2]. Причини розбалансування бюджету Пенсійного фонду визначено у працях Шатравки О. О. [3]. Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили Б. Зайчук [4], М. Папієв [5].

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. Населення країни швидко старіє, відповідно, питома вага працездатного населення в загальній чисельності населення скорочується, що і зумовлює велику частку витрат на пенсійне забезпечення у відсотках до ВВП, яка є найвищою серед країн Європи (рис. 1).

Як видно з рис. 1, серед європейських країн, що розглядалися, найменшу частку витрат на пенсійне забезпечення відносно ВВП витрачають у Великобританії (6,7 %) та Данії (7,1 %), а найбільшу – в Україні (17 %).

Таку ситуацію провокує сучасний стан на ринку праці, який визначається наступними процесами:

- відбувається зменшення частки осіб працездатного віку у загальній кількості зайнятих осіб;
- спостерігається збільшення частки осіб пенсійного віку у складі економічно активного населення;
- зростає рівень зайнятості, однак за рахунок зменшення числа економічно активного населення;
- прослідковується зменшення надходжень та збільшення витрат Пенсійного фонду через

збільшення частки осіб пенсійного віку у кількості зайнятих осіб [6].

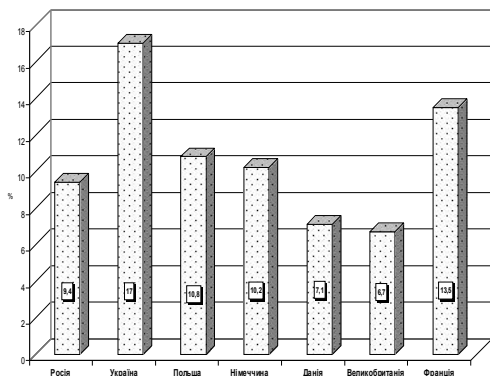

Рисунок 1 – Витрати на пенсійне забезпечення, у % до ВВП (складено автором за даними [7, 8])

Таблиця 1 – Динаміка показника ВВП та витратів Пенсійного фонду за період 2006-2013 рр.

Показники	роки														
	2006	2007	темпи росту	2008	темпи росту	2009	темпи росту	2010	темпи росту	2011	темпи росту	2012	темпи росту	2013	темпи росту
ВВП, млрд. грн.	544,2	720,7	132,4	948,1	131,6	912,6	96,3	1095,0	203,7	1316,6	70,8	1408,9	107,0	1444,0	102,5
Витатки Пенсійного Фонду, млрд. грн.	74,4	101,9	137,0	143,5	140,8	165,7	115,5	191,5	115,6	210,7	110,0	233,7	110,9	250,4	107,1
% пенсійних витратків від ВВП	13,7	14,1	X	15,1	X	18,2	X	17,5	X	16,0	X	16,6	X	17,3	X

За період дослідження (2006-2013 рр.) спостерігається зростання всіх показників, але ВВП зріс у 2013 році порівняно з 2006 роком у 2,7 разів, тоді як витатки Пенсійного фонду – у 3,4 рази, що свідчить про випереджаючі темпи зростання витратків порівняно із зростанням ВВП. Виходить, що при формуванні бюджету Пенсійного фонду порушується принцип економічної залежності витратків від доходів та ВВП, що призводить до виникнення його дефіциту.

Частку пенсійних витратків у ВВП можна охарактеризувати як таку, що знаходиться у стані «критичної постійності», середній показник якої за період дослідження складає 16,1%, тоді як у більшості європейських країн він знаходиться у межах 7%.

Зростання пенсійних витратків за період дослідження зумовлюється:

- проведенням перерахунку розмірів пенсій,
- поетапним збільшенням величини оцінки одного року страхового стажу,
- зростанням мінімального розміру пенсій відповідно до збільшення прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб і зростання середньої заробітної плати в Україні;

Для подальшого дослідження визначимо основні етапи аналізу витратної частини Пенсійного фонду:

1. проведення загальної оцінки динаміки ВВП та витратків Пенсійного фонду України у взаємній залежності за період 2006-2013 рр.;

2. групування витрат Пенсійного фонду та систематизація чинників, що впливають на формування його витратної частини.

Етап 1. Великий обсяг витрат на пенсійне забезпечення є тягарем для країни з таким розвитком. Розглянемо у динаміці витатки Пенсійного фонду та показники валового внутрішнього продукту за період 2006-2013 рр. з метою виявлення тенденцій розвитку вказаних показників (табл.1).

- збільшенням розмірів надбавок до пенсій, які визначаються з урахуванням прожиткового мінімуму;

- появою новопризначених виплат;
- зростанням обсягів витратків на розрахунково-касове обслуговування пенсійних коштів;
- збільшенням адміністративних витрат Пенсійного фонду, які включають в себе витрати на утримання апарату управління (на заробітну плату з нарахуваннями), витрати на придбання предметів довгострокового користування та на проведення капітальних ремонтів;

- періодичним здійсненням додаткових витрат, пов'язаних із виконанням судових рішень за позовами одержувачів пенсійних виплат.

Таким чином, зростання пенсійних витратків здійснює значне навантаження на працездатних осіб, і, відповідно, витаткова складова бюджету Пенсійного фонду потребує оптимізації.

Наступним етапом аналізу є визначення складових витрат Пенсійного фонду, створення структурно-логічної факторної моделі залежності величини витрат від впливу різних чинників через розподіл їх на рівні (рис. 2).

Основними складовими витрат Пенсійного фонду є:

- витрати на виплату пенсій;

– витрати на відшкодування пільг та надбавок,
– витрати на забезпечення поточної діяльності та утримання органів управління Пенсійного фонду.

Враховуючи те, що найбільш вагомими витратами у загальних витратах Пенсійного фонду є витрати на виплату пенсій основну увагу під час дослідження приділимо саме цій складовій.

Рисунок 2 – Структурно-логічна факторна модель залежності величини витрат від впливу різних чинників (джерело: розробка автора)

1. На величину виплат прямо впливає *кількість пенсіонерів* та *розмір пенсійних виплат*. Розглянемо чинники, що мають вплив на ці складові загальних витрат Пенсійного фонду.

1.1. Кількість пенсіонерів.

Нормативно-правовий чинник. Пенсійний вік визначається та закріплений на законодавчому рівні. Відповідно, вікові обмеження впливають на співвідношення між працюючим населенням – платниками єдиного соціального внеску та населенням пенсійного віку – отримувачами пенсій. На сьогодні таке співвідношення складає 1,5 (тобто на 3 зайняті особи припадає 2 особи пенсійного віку), тоді як у більшості розвинених країн на одну людину старше 65 років доводиться 4-5 осіб працездатного віку. Причинами такої ситуації є низька зайнятість економічно-активного населення та велика кількість осіб пенсійного віку.

В Україні встановлено єдиний вік для виходу на пенсію, як для чоловіків, так і для жінок, – 60 років. Розглянемо для порівняння вік виходу на пенсію та тривалість життя населення у країнах, де пенсійний вік як для жінок, так і для чоловіків однаковий (табл. 2).

Як бачимо, вік виходу на пенсію (65 років) переважає у більшості країн, що розглядалися.

Показник тривалості життя в Україні за останні 20 років має тенденцію до зростання – за цей період середня тривалість життя зросла на 1,9 роки

(і дорівнює 71 рік). Але для підвищення пенсійного віку такої тенденції замало.

Таблиця 2 – Країни з очікуваною тривалістю життя та віком виходу на пенсію

країна	вік виходу на пенсію	тривалість життя, роки	тривалість життя на пенсії, роки
Японія	65	83	18
Франція	60	82	22
Іспанія	65	81,5	16,5
Бельгія	65	80	15
Німеччина	65	80	15
Ліхтенштейн	64	80	14
Люксембург	65	79	14
Нідерланди	65	79	14
Україна	60	71	11

Для того, щоб привести цей показник в Україні у співставність із показниками розвинених країн, необхідно врахувати не лише середню тривалість, а й якість та рівень життя українських людей та в цілому демографічну ситуацію в країні.

Демографічний чинник. Демографічні проблеми в Україні загрожують стабільності пенсійної системи.

Розглянемо динаміку постійного населення в Україні та кількість осіб пенсійного віку за останні 25 років (табл. 3).

Таблиця 3 – Динаміка чисельності населення та пенсіонерів в Україні у 1998-2014 рр. (складено автором за даними [7, 8])

показники	1998 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік
постійне населення, тис. осіб	51707	46749,2	46465,7	46192,3	45963,4	45870,7	45706,1	45593,3	45489,6	42831,4
особи пенсійного віку, тис. осіб	13598,9	14050,0	13936,8	13819,0	13749,8	13721,1	13738,0	13820,5	13639,7	13533,3
частка осіб пенсійного віку у постійному населенні, %	26,3	30,1	30,0	29,9	29,9	29,9	30,1	30,3	30,0	31,6

Результати розрахунків таблиці 3 показують, що частка осіб пенсійного віку щороку зростає і на кінець 2014 р. складає 31,6% (тоді як у європейських країнах цей показник коливається від 20,4% до 23,8%).

Кількість постійного населення має тенденцію до зменшення і за період дослідження показник зменшився на 16,8%. Враховуючи те, що показник кількості осіб пенсійного віку має більш постійну динаміку (на кінець 2014 року зменшився на 0,5%), частка пенсіонерів у постійному населенні за останні 25 років зросла майже на 20%.

Така ситуація прямо впливає на витрати Пенсійного фонду, і, відповідно, призводить його баланс до стану розбалансованості. Підняття пенсійного віку зможе покращити стан бюджету Пенсійного фонду, але цей крок позбавить молодь можливості отримати робочі місця.

1.2 Розмір пенсійних виплат.

Економічно-правовий чинник. Законодавчими актами, що регулюють пенсійне забезпечення, встановлюються види пенсійного забезпечення; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, а також організацію та порядок управління в цій системі.

Законом також встановлено мінімальні гарантії щодо отримання за рахунок коштів Пенсійного фонду мінімальних пенсійних виплат у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність і доплату до пенсій за понаднормативний стаж.

Як свідчать розрахунки таблиці 4 перевищення розміру середньої заробітної плати над середнім розміром пенсії коливається від 2,4 до 3,5 разів (для порівняння, у європейських країнах таке перевищення коливається від 3,3 до 5,8 разів). В Україні таке незначне співвідношення вказує на те, більшість економічно активного населення або працюють без офіційного оформлення, або отримують нелегальну заробітну плату, що обтяжує бюджет Пенсійного фонду в частині отримання єдиного соціального внеску, як джерела сплати

пенсійних виплат. Протидія тіньовим доходам повинна не обмежуватися фіскальними методами, а передбачати заходи економічного стимулювання громадян, які легально отримують заробітну плату та справляють усі належні платежі.

Враховуючи те, що джерелом накопичення коштів у Пенсійному фонду для їх подальшої виплати особам пенсійного віку є заробітна плата, розглянемо динаміку середніх розмірів пенсії та заробітної плати в Україні за період 2006-2014 рр. (табл. 4).

Таблиця 4 – Динаміка показників середньої пенсії та заробітної плати за період 2006-2014 рр. (складено автором за даними [7])

роки	середня пенсія	середня заробітна плата	кількість разів
2006	406,8	1277,1	3,1
2007	478,4	1675,0	3,5
відхилення, %	17,6	31,2	x
2008	776,0	2001,0	2,6
відхилення, %	62,2	19,5	x
2009	934,3	2233,0	2,4
відхилення, %	20,4	11,6	x
2010	1032,6	2629,0	2,5
відхилення, %	10,5	17,7	x
2011	1151,9	3054,0	2,7
відхилення, %	11,6	16,2	x
2012	1253,3	3377,0	2,7
відхилення, %	8,8	10,6	x
2013	1470,7	3619,0	2,5
відхилення, %	17,3	7,2	x
2014	1523,1	4012,0	2,6
відхилення, %	3,6	10,9	x
2006/2014	274,4	214,2	x

Протягом років дослідження спостерігається зростання середньої заробітної плати та середньої пенсії. Аналізуючи темпи росту цих показників прослідковується випереджене зростання середньої пенсії у порівнянні із середньою заробітною платою. Так, у 2014 році порівняно із 2006 роком темп росту середньої пенсії склав 274,4%, а середньої заробітної плати – 214,2%. Така ситуація прямо впливає на формування доходної частини бюджету Пенсійного фонду, як джерела пенсійних виплат, створюючи значне навантаження на нього.

На формування розміру пенсійних виплат також має вплив стан ринку праці. Динаміка показників ринку праці за період 2006-2013 роки (табл. 5) демонструє наступні тенденції:

1. Частка осіб пенсійного віку у зайнятому населенні на кінець 2013 року складає 66,8% (для порівняння у Нідерландах – 27,3%, Великобританії – 31,2%, Франції – 35,9%, Німеччині – 39,1%, Польщі – 41,6%), що значно навантажує бюджет Пенсійного фонду і є результатом збільшення пенсійних витрат у порівнянні з надходженнями.

2. В абсолютному значенні зайняте населення пенсійного віку майже дорівнює, а за деякі роки і перевищує кількість незайнятого населення працездатного віку.

Звичайно, соціально мало захищені пенсіонери вимушені продовжувати працювати, і підвищення

пенсійного віку лише зробить їх працю обов'язком. Але, як наслідок, у незайнятого населення працездатного віку шанси на працевлаштування зменшуються.

Таблиця 5 – Показники ринку праці в Україні за період 2006-2013 рр. (складено автором за даними [7])

Показники	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Зайняте населення працездатного віку, тис. осіб	19032,2	19189,5	19251,7	18365	18436,5	18516,2	18736,9	18901,8
Особи пенсійного віку, тис. осіб	14050,0	13936,8	13819,0	13749,8	13721,1	13738,0	13820,5	13639,7
Зайняте населення, тис. осіб	20730,40	20904,70	20972,30	20191,50	20266,00	20324,20	20354,30	20404,1
Частка осіб пенсійного віку у зайнятому, %	67,8	66,7	65,9	68,1	67,7	67,6	67,9	66,8
Економічно-активне населення працездатного віку, тис. осіб	20545,9	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2
Незайняте населення працездатного віку, тис. осіб	1513,7	1416,7	1424,0	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4
Зайняте населення пенсійного віку, тис. осіб	1698,20	1715,20	1720,60	1826,50	1829,50	1808,00	1617,40	1502,30
Частка зайнятих пенсіонерів у зайнятому населенні, %	8,2	8,2	8,2	9,0	9,0	8,9	7,9	7,4

ВИСНОВКИ. Під час проведення дослідження було розглянуто динаміку витрат Пенсійного фонду України і показників ВВП, в результаті чого встановлено, що найбільшу частку витрат на пенсійне забезпечення відносно ВВП витрачають в Україні (17%).

Також визначено складові витрат Пенсійного фонду, серед яких основними є витрати на виплату пенсій, витрати на відшкодування пільг та надбавок та витрати на забезпечення поточної діяльності та утримання органів управління Пенсійного фонду.

У структурно-логічній факторній моделі систематизовано чинники, що мають безпосередній вплив на формування витрат на виплату пенсій, як найбільш вагомої складової витратної частини Пенсійного фонду України.

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення чинників, що впливають на інші складові витрат Пенсійного фонду, такі як пільги та надбавки; забезпечення поточної діяльності та утримання органів управління, що надасть можливість здійснити комплексну оцінку загальним витратам фонду та визначити шляхи щодо їх оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батченко Л. В. Розвиток реформованої пенсійної системи України та її вплив на формування механізму соціального самозахисту населення / Л. В. Батченко, М. М. Деліні // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 6 – С. 188–194.

2. Виноходова С. Г. Сучасні інструменти пенсійного забезпечення: компаративний аналіз споживчого сприйняття / С. Г. Виноходова, О. О. Долгова // Бізнес Інформ. – 2014. – №7. – С. 159–165.

3. Шатравка О. О. Аналіз умов введення в Україні накопичувальної системи пенсійного забезпечення/ О. О. Шатравка // Бізнес Інформ. – 2013. – №6. – С. 265–269.

4. Зайчук Б. Головна умова успіху пенсійної реформи - це зайнятість і високі зарплати [Електронний ресурс] / Б. Зайчук // Дзеркало тижня. – 21 січня 2011 року. – № 2. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723>.

5. Папієв М. М. Реформування пенсійної системи в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.09.01 / М.М. Папієв; НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень. – К., 2004. – 176 с.

6. Касич А. О. Методичні основи аналізу доходної та витратної частин бюджету пенсійного фонду України/ А. О. Касич, І. В. Ткаченко // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2012. – Вип. 6/2012 (77). – С. 149–154.

7. Демографічна та соціальна статистика. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Національний склад УРСР (за даними перепису населення СРСР 1989 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://likbez.org.ua/uk/census-1989-ussr.html>.

SYSTEMATISATION OF FACTORS EFFECTING THE EXPENDITURE COMPONENTS OF THE UKRAINIAN PENSION FUND

I. Tkachenko

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine. E-mail: tirina@e-mail.ua

An overall assessment of the dynamics of the GDP and the expenditures of the Pension Fund of Ukraine in correlations for the period 2006-2013 is suggested. As a result it is proved that much of the expenditure on pensions in

relation to the GDP is spent in Ukraine (17%). Also, the main conditions of the pension costs growth are defined. The main components of the expenditure side of the Pension Fund are considered; the systematisation of factors effecting the formation of the Fund expenditure side is carried out. Also a structurally logical factor model of the cost dependence from the various factors through their distribution on levels is developed.

Key words: demographic situation, pension expenditures, economically active population, the average pension benefits, average wage.

REFERENCES

1. Batchenko, L.V., Dielini, M.M. (2010), "Development of the reformed pension system in Ukraine and its influence on running the mechanism for social self-support of population", *Actual problems of economy*, no. 6, pp. 188–194.
2. Vynohodova, S.H., Dolhova, O.O. (2014), "The modern tools of pension provision: the comparative analysis of consumer perception", *Business Inform*, no. 7, pp. 159–165.
3. Shatravka, O.O. (2013), "Analysis of the conditions for implementing the accumulative system of pension provision in Ukraine", *Business Inform*, no. 6, pp. 265–269.
4. Zaichuk, B. (2011), "Employment and high wages as the main conditions for the successful pension reform", *Dzerkalo Tyzhnia*, no. 2, available at: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73723> (accessed March 1, 2015).
5. Papiev, M.M. (2004), "Reform of the pension system in Ukraine", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 05.15.02, National Academy of Sciences in Ukraine; Institute of Demography and Social Studies, Kyiv.
6. Kasich, A.O., Tkachenko, I.V. (2012), "Methodical Basis for the analysis revenue and expenditure of the Pension Fund budget in Ukraine", *Transactions of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyyi National University*, vol. 6/2012 (77), pp. 149–154.
7. "Demographic and social statistics", *State Statistics Service of Ukraine*, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (accessed March 1, 2015).
8. "National composition of the UkSSR (according to the USSR population census of 1989)", available at: <http://likbez.org.ua/uk/census-1989-ussr.html> (accessed March 1, 2015).

Стаття надійшла 30.03.15